

RESEARCH NOTE

नेपालको संविधान २०४७ र महिला उम्मेदवारी: एक सामाजिक तथा राजनैतिक अध्ययन

प्रभादेवी कैनी

ने.ए.अ. केन्द्र, किरितीपुर

(यो लेख नेपाल तथा एशियाली अनुसन्धान केन्द्रद्वारा २०४८ सालमा गराएको एक लघु अनुसन्धानबाट प्राप्त तथ्य र तथ्याङ्कमा आधारित छ। सो कार्यका लागि काठमाडौं उपत्यका भित्रका तत्कालिन तीस जना महिला उम्मेदवारहरूको अन्तरवार्ता लिइएको थियो। यसका अतिरिक्त विभिन्न राजनैतिक दलहरूका शिर्षस्थ व्यक्तिहरूसँग भेटी उहाँहरूको मन्तव्य पनि बुझ्ने प्रयास गरिएको थियो।)

वर्तमान संविधानमा उल्लेखित प्रावधानहरू नेपाली महिलाहरूको राजनैतिक सहभागिताका लागि कतिको सहायक रहे र विभिन्न राजनैतिक दलका महिलाहरूले यस संविधानका प्रावधानहरूको के कसरी उपयोग गरे भन्ने बारे जानकारी प्राप्त गर्न यो अनुसन्धान कार्य गरिएको थियो।)

महिलाहरू पुरुषहरू भन्दा कम शिक्षित, सामाजिक रूपले शोषित र आर्थिक रूपले परावलम्बी हुनुका साथै राजनैतिक रूपले निष्कृय रहेको तथ्य धेरै अनुसन्धानहरूले देखाएका छन्। उनीहरूको यस स्थितिमा परिवर्तन ल्याई महिलाहरूलाई पनि राष्ट्रिय मूल प्रवाहमा समावेश गराउने प्रयास अनुरूप बहुदलिय व्यवस्थाको पुनर्स्थापना पश्चात् निर्मित नेपालको संविधान, २०४७ मा महिला अधिकारको उल्लेख धेरै ठाउँमा गरिएको छ।^१ यद्यपि २०३२ को नेपालको संविधानले पनि महिलालाई समान हकको मान्यता प्रदान नगरेको थिएन। सामान्य कानूनी प्रयोगमा वर्ग, लिङ्ग र धर्मको आधारमा भेदभाव नगरिने कुरा नेपालको संविधान, २०३२ मा पनि उल्लेखित छ। त्यसका साथै राजनैतिक अधिकारको उपभोगमा पनि महिला र पुरुष बीच कुनै भिन्नता उक्त संविधानमा उल्लेखित छैन।

स्थानिय होस् अथवा राष्ट्रिय राजनैतिक इकाईहरू जहाँ पनि महिलाको प्रतिनिधित्व पुरुषको तुलनामा नगण्य रहेको हुँदा उनीहरूको अवस्थामा सुधार ल्याउने प्रयास पञ्चायत कालमा पनि केही हद सम्ममा भएको थियो। अन्तर्राष्ट्रिय नारी वर्ष १९७५ ताका प्रत्येक नगर र गाउँ पञ्चायतमा कम्तिमा एक महिला सदस्य नियुक्त गरिनु पर्छ भनी त्यसका लागि कानूनी प्रकृयाको खोजी हुँदै थियो तर २०३२ को संविधानमा यी कुराहरू नपरेकाले पञ्चायतका कुनै पनि इकाईमा महिला समावेश गरिनु पर्ने कुनै बाध्यता रहेन। चुनावी प्रतिस्पर्धा मा उत्रन पुरुष

Contributions to Nepalese Studies, Vol. 21, No. 2 (July 1994). 235-252.

Copyright © 1994 CNAS/TU

सरह नसक्ने महिलाको स्थितिलाई विचार गरी राजनैतिक नियुक्तिद्वारा भए पनि उनीहरूको प्रतिनिधित्वमा वृद्धि गराई प्रोत्साहन दिने कार्य पञ्चायत कालमा पनि भएको पाइन्छ। २०४३ सालमा भएको निर्वाचनमा राष्ट्रिय पञ्चायतमा तीन जना महिला निर्वाचित भएका थिए भने ५ जना महिला महाराजाधिराजबाट नियुक्त गरीएका थिए जसबाट कूल १४० सदस्य रहने राष्ट्रिय पञ्चायतमा निर्वाचित र मनोनित भएका गरी जम्मा ८ जना महिलाको प्रतिनिधित्व (५.७%) भएको थियो।

सिद्धान्ततः समान अवसरको मान्यता हुँदा हुँदै पनि वास्तविक रूपमा महिला र पुरुषको बीचको अधिकार उपभोगको अन्तर घटाई महिलालाई राजनीतिमा पुरुष सरह सहभागी बनाउने उद्देश्यले वर्तमान संविधानको धारा ११४ मा महिला उम्मेदवारी सम्बन्धमा यसरी स्पष्ट उल्लेख गरिएको छ- 'प्रतिनिधि सभाको लागि हुने निर्वाचनमा प्रत्येक राजनैतिक संगठन वा दलका उम्मेदवारहरू मध्ये कम्तिमा पाँच प्रतिशत महिला उम्मेदवार हुनु अनिवार्य हुनेछ।'^२

संविधानले प्रदान गरेको यसै अधिकारको उपभोग गर्दै २०४८ साल बैशाख २९ गते सम्पन्न महा निर्वाचनमा विभिन्न राजनैतिक दलहरूबाट खडा गराएका र स्वतन्त्र रूपमा उम्मेदवार दिनेहरू गरी अधिराज्यभरबाट कूल १३४५ उम्मेदवार खडा भएका थिए। जसमध्ये ८० जना महिला उम्मेदवार थिए। कूल महिला उम्मेदवार मध्ये ७२ जना विभिन्न राजनैतिक दलबाट प्रतिनिधित्व गराइएका थिए भने स्वतन्त्र रूपमा उम्मेदवारी दिने ८ जना महिलाहरू थिए। (अनुसूची नं. १) कूल सदस्य संख्या २०५ रहेको वर्तमान संसदमा जम्मा ७ जना महिला निर्वाचित भएका छन्।^३ यसरी अहिलेको संसदमा ३.४ प्रतिशत महिला प्रतिनिधित्व भएको छ। महिलाहरूको विद्यमान अवस्थालाई ध्यानमा राख्दै उनीहरूलाई राजनैतिक रूपमा सकृय गराउने उद्देश्य अनुरूप प्रत्येक दलले आ-आफ्नो कूल उम्मेदवारीको न्यूनतम पाँच प्रतिशत महिला उम्मेदवार बनाउनु पर्ने प्रावधान राखिएको थियो तथापि महिलाहरूको लागि आरक्षित सीटभन्दा पनि १.६ प्रतिशत कम महिलाहरू संसदमा प्रतिनिधित्व गर्न सफल भएका छन्। यस अध्ययनमा समावेश गरिएका उपत्यकाका तीन जिल्लाहरू (काठमाडौं, ललितपुर र भक्तपुर) बाट जम्मा ३० जना उम्मेदवारहरू मध्येबाट केवल एक जनालाई मात्र सफलता मिलेको छ। (अनुसूचि नं. २)

वर्तमान संविधानमा उल्लेखित प्रावधान नेपाली महिलाहरूको राजनैतिक सहभागिताका लागि कत्तिको सहायक रह्यो र विभिन्न राजनैतिक दलका महिलाहरूले यस संविधानका ती प्रावधानहरूको के कसरी उपभोग गरे भन्ने बारे जानकारी प्राप्त गर्न यो अनुसन्धान कार्य गरिएको थियो। राजनैतिक अधिकार संगसंगै नेपाली नारीहरूको सामाजिक, आर्थिक र सांस्कृतिक परिवेशले उनीहरूलाई आफ्ना राजनैतिक अधिकारको उपयोग गर्ने क्षमतालाई के कत्तिको प्रभावित गरेको छ भन्ने कुराको विश्लेषण गर्ने प्रयास पनि गरिएको थियो।

महिलाहरूको शैक्षिक तथा राजनैतिक स्थितिको विश्लेषण

२०१५ सालको निर्वाचनमा ९ वटा राजनैतिक पार्टीहरू प्रतिस्पर्धामा रहेका थिए। त्यसमा केवल एक राजनैतिक दल (नेपाली कांग्रेस)ले मात्र एक जना महिलालाई उम्मेदवार बनाएको थियो। बत्तीस वर्षको अन्तरालपछि देशमा पुनः राजनैतिक दलहरू संगठित हुने अधिकार प्राप्त गरेका थिए। बैशाख २९, २०४८ को निर्वाचनमा भाग लिनका लागि निर्वाचन आयोगमा निवेदन दिएका ४७ पार्टीहरू मध्ये ४४ वटालाई निर्वाचन आयोगद्वारा राजनैतिक दलको मान्यता प्रदान गरिएको थियो। कूल ४४ दलहरूले राजनैतिक दलका रूपमा मान्यता प्राप्त गरेका भए पनि महानिर्वाचनमा विभिन्न २० राजनैतिक दलद्वारा उम्मेदवारी दाखिला गरिएको थियो (अनुसूची नं. १) उम्मेदवारी दाखिला गर्ने मध्ये केवल १५ राजनैतिक दलहरूले ७२ जना महिला उम्मेदवार उठाएका थिए। (अनुसूचि ३) कूल जनसंख्याको आधा भाग ओगटेको महिला संख्यालाई हेर्दा त यो उम्मेदवार संख्यालाई धेरै भन्न मिल्दैन। तै पनि सैयौं वर्ष देखि सामाजिक र आर्थिक दृष्टिले बढि शोषित र शैक्षिक दृष्टिले पछि परेको महिलाहरूको स्थितिलाई नियाल्दा यो संख्यालाई कम हो भन्न सकिने ठाउँ छैन।

उपत्यकाका १० क्षेत्रहरूबाट खडा भएका कूल ९५ उम्मेदवार मध्ये ३० जना महिला उम्मेदवारहरू थिए। (अनुसूची नं. २) यस निर्वाचनमा खडा हुने अधिराज्य भरिका उम्मेदवारहरू मध्ये पुरुषको अनुपातमा महिलाहरूको प्रतिशत केवल ५.९५ थियो भने उपत्यकामा यो अनुपात बढेर ३१.५८% भएको पाइयो।

तालिका नं. १

उपत्यकामा पुरुष तथा महिला उम्मेदवारहरूको अनुपात

जिल्ला	पुरुष	महिला	जम्मा	प्रतिशत
ललितपुर	१९	७	२६	२६.९
भक्तपुर	७	४	११	२६.३
काठमाडौं	३८	१९	५८	३२.७
नेपाल	१२६५	८०	१३४५	५.९५

श्रोत: फिल्डवर्क, २०४८

अधिराज्य भरका महिला उम्मेदवार मध्ये ३७.५०% को उपत्यकाबाट मात्र थिए। देशको हरेक प्रकारका भौतिक सरसुविधा अन्यत्र भन्दा बढि मात्रामा उपलब्ध काठमाडौं उपत्यकामा यस्तो हुनु स्वाभाविकै थियो। अधिराज्यका अन्य जिल्लाहरू भन्दा ज्यादा शिक्षित र राजनैतिक हिसावले पनि सचेत महिलाहरू संख्या यहाँ बढि भएकोले पनि महिला उम्मेदवारहरू अन्यत्र भन्दा बढि हुनु स्वभाविकै देखिन्छ।

निर्वाचनमा उम्मेदवारी बन्ने मात्र अन्तिम लक्ष नभई आफू पेशेवार राजनीतिज्ञ भएको कुरामा चार जना महिला उम्मेदवारले दावी गरेका थिए। पञ्चायत कालमा काठमाडौं नगर पञ्चायतको उप-प्रधानपञ्च बनेकी कञ्चनमाला चालिसे र सोही कालमा राष्ट्रिय पञ्चायतको सदस्य बनेकी नानीमैयाँ दाहाल तथा पञ्चायत काल र त्यसको स्थापना पूर्व पनि आफू राजनीतिमा संलग्न रहेका मंगला देवी सिंह र सहाना प्रधानको उम्मेदवारी साधारणतया राजनीतिक अपेक्षा अनुरूप मान्नु पर्दछ। तर अधिकांश उम्मेदवारहरू जसलाई न ता पञ्चायत र पार्टीगत राजनीतिको भिन्नता थाहा थियो र न कहिल्यै कुनै राजनैतिक घटनाले प्रभावित पारेको थियो, त्यस प्रकारका अनभिज्ञ महिलाहरूले पनि उम्मेदवारी दिएका थिए। अधिकांश महिला उम्मेदवारहरू मध्ये कृषक थिए भने जागिर खानेहरूमध्ये शिक्षिकाहरूले मनोनयन पत्र दाखिला गरेका थिए। आफ्नो पेशा जे जस्तो बताए पनि बिहान बेलुकी महिलाको परम्परागत दायित्व (गृहकार्य)मा व्यस्त रहने कुरा सबैले स्विकारेका थिए भने अरू कुनै पेशामा संलग्न नभई केवल गृहणी रहेका महिलाको संख्या पनि कम थिएन।

तालिक नं. २
उम्मेदवार महिलाको पेशा

पेशा/व्यवसाय	संख्या
कृषि	७
जागिर	५
गृहकार्य	६
समाजसेवा/राजनीति	५
व्यवसाय/व्यापार	५
अध्ययन	२
जम्मा	२०

श्रोत: फिल्डवर्क, २०४८

प्रत्येक १८ वर्ष पुगेको नागरिकले निर्वाचनमा, आफ्नो मताधिकारको प्रयोग गर्न पाउने तथा उम्मेदवार हुने व्यक्ति २५ वर्ष पुगेको हुनु पर्ने प्रावधान नेपालको संविधान, २०४७ मा रहेको छ। यस अनुरूप उम्मेदवार बनेका महिलाहरू मध्ये सबैभन्दा कम उमेरकी उम्मेदवार सद्भावना पार्टीकी नमिता सिंह र ने.क.पा. (वर्मा समूह) की गौरी कार्कीको उमेर २६ वर्ष र सबैभन्दा अधिक उमेरकी ने.का.की मंगला देवी सिंहको (६३ वर्ष) थियो। कुल उम्मेदवारको आधा भन्दा बढि महिला २६-३५ उमेर समूहको बीचमा रहेको पाइएको थियो। एस.एल.सी. देखि एम.ए.

सम्मको अध्ययन गर्ने महिलाहरू १५ जना मध्ये ९ जना यस उमेर समूह (२६-३५) भित्र पर्दछन्। कुल उम्मेदवारको ८० प्रतिशत महिला २६-४५ उमेर समूह भित्रका महिलाहरू हुन् र यिनै समूह भित्र अधिकांश शिक्षित महिलाहरू पर्नुले शिक्षा आर्जन र राजनैतिक संलग्नता बीचको सकारात्मक सम्बन्ध प्रस्तुत गर्दछ। साथै जागिर खाने पाँच जना महिला पनि यही २६-३५ उमेर समूहका महिलाहरू हुन्।

तालिका नं. ३
उम्मेदवारको उमेरगत समूह

उमेरगत समूह	संख्या	प्रतिशत
२६-३५	१६	५६.३
३६-४५	८	२६.७
४६-५५	३	१०.०
५६-६३	३	१०.०
जम्मा	३०	१००.००

श्रोत: निर्वाचन आयोग, २०४८

तालिका नं. ४
उमेरगत समूह अनुसार शैक्षिक स्तर

उमेरगत समूह	एस. एल. सी. वा सो भन्दा माथि अध्ययन गर्ने संख्या	प्रतिशत
२६-३५	९	६०.०
३६-४५	५	३३.३
४६-५५	-	००.०
५६-६३	१	६.६६
जम्मा	१५	१००.००

श्रोत: फिल्डवर्क, २०४८

केन्द्रिय तथ्यांक विभागको १९८७ को जनसंख्या सर्वेक्षण अनुसार सन् १९८१ देखि १९८६ सम्म ग्रामीण साक्षरता २१ प्रतिशतबाट बढेर ३३ प्रतिशत पुगेको थियो। त्यसबेला शहरी क्षेत्रको ५० प्रतिशतबाट बढेर ६३ प्रतिशत पुगेको थियो। यसै अवधिमा पुरुषको साक्षरता ३४ प्रतिशतबाट बढेर ५२ प्रतिशतमा पुग्यो भने महिलाको शैक्षिक वृद्धि केवल १२ बाट १८ प्रतिशतमा पुगेको थियो। पुरुष र महिला तथा ग्रामीण र शहरी क्षेत्रको यो तुलनाबाट ग्रामीण महिलाहरू पुरुषहरू र शहरी क्षेत्रका महिला भन्दा ज्यादा अवसरहरूबाट बञ्चित रहेको देखियो। यस्तो अवस्थामा

अन्यत्र भन्दा उपत्यकाका जिल्लाहरूमा महिला उम्मेदवार संख्या अधिक रहनु स्वभाविकै हो। यो स्वभाविक परिस्थितिका साथसाथै राजनैतिक पार्टीहरूले धेरै महिला उपत्यकामा मात्र उठाएका छन्। (अनुसूची नं. २) नौ जना महिला उम्मेदवार उठाएको नेकपा प्रजातन्त्रवादीले आफ्नो उम्मेदवारीको ५५.५६% (५ जना) त उपत्यकामा मात्रै उठाएको छ। नेपाल सद्भावना पार्टीले आफ्ना महिला उम्मेदवारहरूको ८०.००% उपत्यकाबाट उठाएको छ, त्यसैगरी रा.प्र.पा., वर्मा समूह संयुक्त जनमोर्चा नेपालले ५०% र नेपाल राष्ट्रिय जनमुक्ति मोर्चाले ६६.६७% उपत्यकामा मात्र उठाउनाले महिला उम्मेदवारीको अनुपात यहाँ ज्यादा हुन गएको छ। महिला उम्मेदवार अधिराज्यभर समानुपातमा हुनु पर्छ भन्ने धारणा अनुरूप केवल नेपाली कांग्रेस र ने.क.पा. एमालेले गर्न खोजेको देखिएको छ।

अधिकांश रूपमा भरखरै मात्र अस्तित्वमा आएका राजनैतिक दलहरू जसको स्थापना र संगठन प्रकृत्यामा प्रायः पुरुषको मात्रै हात छ भन्दा अन्यथा नपर्ला, त्यस्ता संगठहरू भित्र महिलालाई समावेश गर्ने वा नगर्ने, कस-कसलाई समावेश गर्ने आदि कुराहरू प्रायः पुरुषहरूद्वारा नै निर्धारित हुन्छन् भन्नु पनि अत्युक्ति नहोला।

देशको चौतर्फी तथा परिपक्व विकासको लागि नारीको पूर्ण सहभागिताको आवश्यकता अपरिहार्य रहेको कुरा प्रायः सबै राजनैतिक दलहरूले आफ्ना घोषणापत्रहरूमा स्विकारेका छन्। तैपनि अहिले सम्म महिलालाई आफ्नै आन्तरिक संगठन भित्र पनि उचित स्थान र मर्यादा नदिएको कुरा उनीहरूको केन्द्रिय समितिको संरचनाले स्पष्ट देखाउँछ।

तालिका नं. ५

राजनैतिक दलहरूको केन्द्रिय समितिको संरचना

राजनैतिक दल	पदाधिकारी तथा सदस्य संख्या	महिला संख्या
१) नेपाली कांग्रेस	२५	-
२) ने.क.पा. (एमाले)	२८	१
३) रा.प्र.पा. (थापा)	१४२	५
४) रा.प्र.पा. (चन्द)	२८	१
५) ने.क.पा. (प्रजातन्त्रवादी)	२१	-
६) नेपाल सद्भावना पार्टी	३७	-
७) नेपाल राष्ट्रिय जनमुक्ति मोर्चा	२०	-
८) नेपाल मजदुर किसान पार्टी	२१	१०
९) ने.क.पा. (वर्मा)	१९	-
१०) संयुक्त जनमोर्चा	१६	-

दशवटा पार्टीको केन्द्रिय समितिको संरचनामा केवल चारवटा पार्टीले मात्र महिलालाई आफ्नो केन्द्रिय समितिमा समावेश गराएका छन्। दुइवटा कम्युनिष्ट पार्टीहरू र दुइवटा पञ्चायतपार्टी द्वारा केन्द्रिय समितिमा महिलालाई समावेश गराइएको छ भने सबैभन्दा पुरानो र देशको सशक्त पार्टीको रूपमा चिनिने पार्टी नेपाली कांग्रेस- जुन पार्टीले २०५ स्थानको संसदमा ११० स्थान जितेको छ र पार्टीले उठाएका महिला उम्मेदवारको ४५.४५% लाई जिताएको पनि छ त्यस पार्टीको केन्द्रिय समितिमा एउटा मात्रै महिला पनि समावेश गरिएको छैन। यसबाट राजनैतिक दलहरूमा नारीको उचित प्रतिनिधित्वको व्यवस्था गरिनु पर्छ” भनि आफ्नो घोषणा पत्रमा बचनबद्ध नेपाली कांग्रेसले एकजना महिला पनि केन्द्रिय समितिमा समावेश नगराएर पार्टीले आफ्नो भनाइ र गराईको फराकिलो अन्तर प्रस्तुत गरेको छ।

जुन-जुन राजनैतिक पार्टीहरूको केन्द्रिय समितिमा महिला समावेश गराइएका छन् ती पार्टीहरूले आफ्नो केन्द्रिय समितिमा समावेश गराइएका महिलालाई नै उम्मेदवार बनाएका छन्। ने.क.पा. एमाले कि सहाना प्रधान नेपाल मजदुर किसान पार्टीकी गिता लासीव तथा राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (चन्द) की चन्दा शाहा र राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (थापा)की सुश्री विष्णु कुमारी। उपत्यकाका तीस जना महिला उम्मेदवार मध्ये साहना प्रधान र गिता लासिव वाहेक कोही पनि आफ्नो पार्टीको केन्द्रिय, जिल्लास्तरिय तथा गाउँस्तरीय पनि जिम्मेदार पद ग्रहण गरेका महिलाहरू नभएको हुँदा विभिन्न राजनैतिक दलहरूले महिलाहरूलाई अनुरोध गरेर तत्काल आफ्नो पार्टीका सदस्यता प्रदान गर्नुका साथै उम्मेदवारी दिनु परेको थियो। राजनैतिक दलका महिला उम्मेदवारहरूको सम्बन्धित दल भित्र उनीहरूलाई दिइएको स्थानलाई विचार गर्दा पनि यो तथ्यको लागि अझ पुष्टि मिल्दछ।

उम्मेदवारको चयन

निर्वाचनमा सफलता प्राप्त गर्नको लागि संगठनात्मक आधार मजबुत हुनु जति अपरिहार्य मानिन्छ उम्मेदवारको व्यक्तिगत तथा राजनैतिक कृयाकलाप पनि त्यतिकै आवश्यक हुन्छ भन्ने कुरा पनि शायद कसैले नकाढेन। भरखर खुलेका तथा पुरानापार्टीहरूको लागि एक असजिलो स्थिति के देखा परेको देखियो भने एकातिर आफ्नो पार्टीको अस्थित्वको लागि महिला उम्मेदवार उठाउनु पर्ने अर्कोतिर महिला कार्यकर्ता आफ्नो पार्टीमा नभएको हुँदा खोज्नु पर्ने र अनुरोध गरेर आफ्नो पार्टीको सदस्यता प्रदान गर्नुपर्ने तथा उम्मेदवार वनि दिनका लागि सवीनय अनुरोध गर्नु परेको थियो। यस्तो अवस्था आउनुको मुख्य कारण संविधानमा एक्कासी राखिएको महिला, उम्मेदवार सम्बन्धी प्रावधानले मात्र महिलालाई स्थान दिनु परेको थियो। त्यस अघि उनीहरूको उत्थानको खोजी लेखाई भन्दा गराईमा कुनै पनि पार्टीले नगरेको देखिन्छ। त्यसैले आफू उम्मेदवार वन्न पाउनु पर्छ भनेर कुनै पनि

महिलाले दावी गरेका थिएनन्। स्वतन्त्र उम्मेदवार वाहेक साहना प्रधान र मंगला देवी सिंहलाई पार्टीले सहजता साथ प्रस्तुत गरेका थिए भने अरू उम्मेदवारको लागि विभिन्न सूत्र लगाएर खोज्नु परेको कुरा प्रत्यक्ष/अप्रत्यक्ष अन्तर्वाताबाट थाहा लागेको थियो। त्यसैले सम्बन्धित पार्टीका कार्यकर्ताहरूले या त आफ्नो नातेदारले दवाव दिनु परेको थियो या त कुनै न कुनै प्रलोभनमा पारेर महिलालाई आफ्नो पार्टीको उम्मेदवार बनाउनु परेको यथार्थता पनि महिलाहरूलाई “उम्मेदवारी कसरी प्राप्त गर्नु भयो?” भन्ने प्रश्नको उत्तरमा थाहा लागेको थियो। राजनीतिमा आफ्नो चाख नभएको कारणले गर्दा धेरै महिलाले उम्मेदवार हुन इन्कार गरेका पनि थिए। तर कसैलाई पार्टीका जिम्मेवार व्यक्तिहरूको अनुरोध, कसैलाई आफ्ना नेताहरूको दवाव टाल्न गाह्रो भएको थियो। त्यसका साथै कसैलाई आर्थिक प्रलोभनमा पनि पारिएको कुरा उनीहरूसँग गरिएको प्रत्यक्ष तथा परोक्ष छलफलबाट थाहा लागेको थियो। राजनैतिक प्रतिवद्धताको खोजी नभई आफ्ना नातेदार, दिदी बहिनी, श्रीमती, सालीलाई उम्मेदवारका लागि प्रयोग गरेबाट यो कुराको तथ्य मिल्दछ। कूल उम्मेदवारहरूमा ४०% भन्दा ज्यादा संबन्धित पार्टीका पदासिन तथा चर्चित व्यक्तित्व नातेदार महिला भएकोले पनि यो ज्यादा तर्कयुक्त देखिन्छ। (अनुसूचि नं. ४)

त्यसका साथै महिला उम्मेदवारहरूलाई “हार्ने निश्चित हुँदा हुँदै पनि तपाईं किन उठ्नु भयो त?” भन्ने प्रश्नको जवाफमा कविता शाह भन्छिन् - “सम्घीले अनुरोध गर्नु भयो”, उमा थापा भन्छिन्- म त उठ्दिन भनेको भिनाजुले मान्छे नै पाइएन तिमी उठी दिनु पर्थो भन्नु भयो” भन्ने जवाफ दिएका थिए।

राजनैतिक हैसियत राख्ने एक जना उम्मेदवारको विजय (साहना प्रधान) र राजनीतिमा हारजीत स्विकार्दा पनि त्यति लज्जाजनक हार नभई उप-विजेता बनेकी एक जना उम्मेदवार मंगला देवी सिंह वाहेक अरू सबै उम्मेदवारहरूले प्राप्त गरेको मत संख्या हेर्दा (अनुसूचि नं १) अधिकांश महिलाहरूको राजनैतिक हैसियत साह्रै दयनीय प्रतीत हुन्छ।

निर्वाचन क्षेत्रको चयन

प्रत्येक राजनैतिक दलले उम्मेदवारहरूको चयन गर्दा सम्बन्धित क्षेत्रमा उम्मेदवारको प्रभावकारीता, उसले प्राप्त गर्न सक्ने मतसंख्या, आफ्नो तथा अन्य दलका उम्मेदवारको स्थितिको लेखाजोखा गर्ने गर्दछन्। कथंकदाचित्त एक क्षेत्रमा आफ्नो उम्मेदवारको नाजुक स्थिति देखियो भने उसलाई अन्यत्र जहाँ लैजाँदा बढि प्रभावकारी देखिन्छ त्यहाँ सार्ने पनि गर्दछन्। तर एकातिर महिला उम्मेदवारलाई जस्तै प्रबल प्रतिपक्षीसँग पनि भिडाइएको छ भने अर्कोतिर आफुलाई कुन क्षेत्रको उम्मेदवार बनाइएको छ, आफु उठने ठाउँमा अरू पार्टीका के कस्ता उम्मेदवार छन् आदि कुरा १० जना महिलालाई थाहा थिएन। फेरी आफ्नो इच्छा भन्दा अरुद्वारा

संचालित भएका महिला उम्मेदवारले आफ्नो लागि अनुकूल क्षेत्र रोज्ने त कुनै आधार नै देखिंदैन त्यसैले पार्टीले तोकिएको ठाउँमा जानु बाहेक अरु कुनै विकल्प थिएन। हुन त उनीहरूलाई जहाँ पठाउँदा पनि विशेष फरक नपर्ने देखिन्छ, तैपनि अधिकांश पार्टीका जिम्मेदार व्यक्तिहरूले महिलालाई प्रबल प्रतिपक्षीसंग भिडाईदिएको कुरा क्षेत्र वितरणमा स्पष्ट देख्न सकिन्छ। उदाहरणको लागि ने.का. सभापति कृष्ण प्रसाद भट्टराई र ने.क.पा. एमालेका महासचिव मदन भण्डारी लड्ने क्षेत्र नं. १ काठमाडौंमा ने.क.पा. वर्मा समूहको कमला कोइराला तथा जनमुक्ति मोर्चाकी शोभा पौड्याललाई उम्मेदवारी दिइएको थियो। प्रतिपक्षीसंग लड्ने र जित्ने आशा नराखेकी शोभा पौड्याललाई तपाईं किन यो क्षेत्रबाट उठ्नु हुनुभयो? भन्ने हाम्रो प्रश्नको जवाफमा हाँसेर-लड्नु लड्नु ठूलैसंग लड्नु पर्छ, हार्नु छ नै भने सानासंग लडेर किन हार्ने भनी आफ्नो उम्मेदवारीलाई एक सशक्त मुकाविला भन्दा आफैले उपहासको रूपमा स्विकारेको प्रतीत हुन्थ्यो। त्यस्तै काठमाडौं क्षेत्र नं. ४ की प्रबल उम्मेदवार सहाना प्रधानसंग भिड्नलाई ने.क.पा. वर्माले निर्मला घिमिरे र ने.म.कि.पा.ले गिता लासिवलाई उठाउनु अर्को त्यस्तै कौतुहलपूर्ण कुरा देखिन्छ। यी दुई प्रतिपक्षीको व्यक्तिगत तथा राजनैतिक क्रियाकलाप र उपलब्धि तुलना योग्य देखिंदैन। यसैले होला “तपाईं को संग ज्यादा मुकाविला गर्नु परेको छ” भन्ने हाम्रो उत्तरमा सहाना प्रधानले मैले कसैसंग प्रतिस्पर्धा नै गर्नु परेको छैन भनी चुनावी प्रतिस्पर्धालाई हल्कासंग लिई स्पष्ट कडा उत्तर दिनु भएको थियो।

यसरी एक सशक्त उम्मेदवारसंग मुकाविला गर्ने भनी संभावनासम्म पनि नराखेका महिलाहरू चुनावी प्रतिस्पर्धामा उत्र्दैमा राजनैतिक उपलब्धि केही देखिंदैन तापनि कल्याणी शाहको विचार यस प्रकार को छ-

“यस चुनावमा महिला उठाउनु मात्र पनि एउटा उपलब्धि हो र उनीहरूको जमानत फिर्ता मात्र गराउन सकियो भने पनि केही मात्रामा राजनैतिक उपलब्धि भएकै ठान्दछु।”

संवैधानिक प्रावधान र महिला शोषणको नयाँ रूप

संविधान निर्माणकर्ताहरूले प्रत्येक दलद्वारा आफ्नो कुल उम्मेदवारीको पाँच प्रतिशत महिलालाई दिनु पर्ने प्रावधान राखि दिए। यसबाट सबै पार्टीलाई महिला प्रस्तुत गर्नु पर्ने बाध्यताको सृजना त भयो तर महिलालाई जिताउनुपर्ने अन्यथा राष्ट्रिय पार्टीको मान्यता प्राप्त नगरी नै कुनै प्रावधान नभएबाट महिलालाई उठाउनु महिला वर्गका हितमा नभएर पार्टी विशेषले निर्वाह गर्नु पर्ने विशेष शर्त मात्र सावित भएको छ। उपत्यकाका ३० जना उम्मेदवार मध्ये केवल एक जना साहना प्रधानलाई मात्र सफलता मिलेको थियो। हिसावमा देखाउँदा उपत्यकाको एक जनाको सफलता पनि ३.३% पर्न आउँछ। तर यहाँ हिसाव मात्रले कुरा स्पष्ट हुँदैन। अथवा हिसाबलाई मात्र आधार बनाउन युक्तिसंगत देखिंदैन। उपत्यकाका ३० उम्मेदवार मध्ये केवल

साहाना प्रधानलाई मात्र संसदमा प्रतिनिधित्व गर्ने अवसर प्राप्त भयो। संवैधानिक प्रावधानले साहाना प्रधान (जो देश भरका उम्मेदवारहरूमा अत्याधिक मतले विजयी हुने उम्मेदवार हुन्) संविधानमा ५% को व्यवस्था नभएको भए के उनी उम्मेदवारको रूपमा खडा हुने थिइनन्? के उनको उम्मेदवारीको चयनमा तथा सफलतामा यस प्रावधानले केही वल पुऱ्याएको छ? सबैधानिक प्रावधानले उनको उम्मेदवारीलाई सजिलो गराएको पुष्टि गर्ने कुनै तथ्य भेटिँदैन। यही तथ्य अर्को तिरबाट हेर्दा अरू २९ जनालाई यस संवैधानिक प्रावधानले के फाइदा गरेको छ? निर्वाचनमा सफलता प्राप्त गर्न नसकेका २९ जना महिला मध्ये २८ जनाको जमानत जफत भएको छ। संवैधानिक प्रावधान अनुसार उम्मेदवार वन्नु मात्र उनीहरूको उद्देश्य हो? (अनुसूचि नं. १)

महिलाहरू जो राजनीतिमा कति पनि चाख राख्दैनन् र विधायिका के हो, त्यहाँ गएर आफुले गर्ने के हो भन्ने कति पनि थाहा नभएका महिलाहरू पनि उम्मेदवार बनाइएका हुँदा पुरुष कै इच्छा र आवश्यकता अनुकूल उनीहरू चलनु पर्ने बाध्यताको सृजना भएको देखिन्छ।

संवैधानिक मान्यता पुऱ्याउन राजनैतिक पार्टीहरूले नयाँ नयाँ महिला आफ्नो पार्टीमा लिँदा जित्ने संभावना भएक महिला पाउने त कुरै भएन, जसलाई भेटिन्छ त्यसलाई ल्याउने, नभेटिए अनुरोध गरेर कसैलाई बोलाउने, त्यति गर्दा पनि नभए दवाव पनि दिनु पर्ने अवस्थाको सृजना भएको थियो। त्यहाँ राजनैतिक सुभ्रबुभ्र भए नभएको, पढे नपढेको विशेष योगदान पार्टीलाई र महिलाको उन्नतीका लागि विशेष योगदान दिएका व्यक्तिहरू रोज्ने अवस्था नै थिएन। त्यसैले राजनैतिक प्रतिवद्धताको खोजी होइन आफ्ना नातेदार, दिदी बहिनी, श्रीमती, साली, आदिलाई अगाडि सार्नु परेको थियो। कूल उम्मेदवारहरूमा ४३.३% सम्बन्धित पार्टीका चर्चित व्यक्तिका नातेदार महिला भएबाट यस तथ्यका अरू पुष्टि मिल्दछ। (अनुसूची नं. ३)

उम्मेदवारको चयन क्रय-विक्रय

राजनीतिसँग सरोकार नराख्ने महिलाहरूले आफु उम्मेदवार बन्न इन्कार गरेपछि उनीहरूलाई जसरी पनि फकाउनु पर्ने बाध्यता पुरुषहरूलाई परेको थियो। आफ्नो पार्टीको अस्थित्व नै लोप हुने अवस्थाको सृजना हुनेदेखि पुरुषहरूले महिला उम्मेदवार खडा गर्न आर्थिक प्रलोभन पनि देखाएका थिए। उम्मेदवारको क्रय विक्रयको यस सिलसिलामा के कति लिने दिने भयो भन्ने कुरा उम्मेदवारहरूले बताउन नचाहेको हुँदा यति नै भनी किटान साथ भन्न नसकिए पनि उनीहरू प्रलोभनमा परेको कुरा परोक्ष प्रश्नको उत्तरबाट थाहा लागेको थियो। अरूबाट पैसा लिएर चुनावमा लड्नु पर्दा पैसा पाएकोमा खुशी हुनु भन्दा महिला वर्गको कमजोरीको फाइदा उठाइएको अनुभव केही महिलाले गरेका थिए। यसै सन्दर्भमा कविता शाह

भन्थीन् “यो दुर्भाग्य हाम्रै कमजोरीबाट भएको हो, हामी सक्षम छैनौं, त्यसैले पुरुषले जे भन्यो त्यही मान्ने पर्छ।”

चुनावको क्रममा उम्मेदवार बीच हुने तालमेल (कसैलाई पैसा दिएर उम्मेदवारी फिर्ता दिलाउनु पर्ने, कसैलाई मौन बस्न लगाउनु पर्ने) जस्ता क्रियाकलापहरूमा पार्टीले गर्नु पर्ने खर्च पुरुष पुरुषको बीच भन्दा पुरुष महिलाको बीच ज्यादै न्यून रहने महसूस गरिन्छ। यस कथनको प्रमाण स्वरूप हामी के लिन सक्छौं भने आफू नजित्ने थाहा हुँदा हुँदै पनि किन उठ्नु भयो भन्ने हाम्रो प्रश्नको उत्तरमा कसै-कसैले अनुरोध गरेको तथा धरौटी वापत ३०००१-/४०००१- रूपैयाँ सम्बन्धित व्यक्तिहरूले दिएको बताएका थिए। यो क्रय विक्रय ज्यादै न्यून मूल्यको थियो भन्ने कुराको पुष्टि अन्य एक कुराले पनि गर्दछ। अधिकांश पार्टीहरूमा एक दुइ जना चर्चित महिलाले उम्मेदवारी दिएका छैनन्। उम्मेदवारी चयन गर्दाको क्रममा साधारणतया निर्वाचन पूर्व जनताहरूको ने. क. पा. (प्रजातन्त्रवादी)संग सम्बन्धित कल्याणी शाह, संयुक्त जनमोर्चा संग सम्बन्धित हिसिला यमी, रा. प्र.पा. थापाकी कमल राणा, रा. प्र. पा. थापाकी प्रतिभा राणा, ने. का.की मंगला देवी, ने. क. पा. एमालेकी साहना प्रधानलाई उठाइन्छ भन्ने साधारण अपेक्षा थियो तर दुइ जना वाहेक अरूहरूले उम्मेदवारी नदिएका र कहिल्यै नाउँ सुन्नमा नआएका महिलाहरूको उम्मेदवारीले कौतुहलता जगाएको थियो। के कारणले यस्तो भयो त भन्दा शिक्षाको स्तर उच्च भएका, राजनैतिक सुभ्रवुभ्र भएका महिलालाई उठाउँदा पुरुषहरूले धेरै अप्ठ्यारा व्यहोर्नु पर्ने हुँदो रहेछ। शिक्षित व्यक्तिले आफ्नो र प्रतिपक्षीको शक्तिको लेखाजोखा आफै गर्छ, चुनावमा उत्र्दैमा विधायिकामा जना सकिन्छ भन्ने कुनै निश्चित कुरा होइन र यसले आफ्नो व्यक्तिगत विलाई उचाल्नुको सट्टा खसाल्न पनि सक्छ भन्ने लागेर आफै पछि हटेका थिए भने पुरुषहरूलाई पनि सरल र निमुखा महिलालाई खडा गर्दा नै सजिलो हुने महसूस भएको कुरा अन्तरवार्ताबाट थाहा लागेको थियो। जतिजति निमुखा र सिधा साधा व्यक्ति भयो त्यति यिनीहरूलाई चित्त बुझाउन सजिलो हुने तथा जति निमुखालाई प्रयोग गर्न सजिलो हुन्छ त्यति सजिलो राजनैतिक ज्ञातालाई हुँदैन भन्ने मान्यता अनुरूप यस्तो भएको देखिन्छ। त्यसैले उम्मेदवारहरूको चयन गर्दा वाहेक उनीहरूसँग कुनै प्रकारको सल्लाह गर्नु पर्ने भएन, कसैको समर्थनमा मौन वसाउन सजिलो भयो साथै एक अर्को पार्टीको बिचमा चुनावी संम्भौता गर्न पनि ती महिलाको व्यक्तिगत सहमति लिनु पर्ने कुनै भय र वाध्यता पुरुषहरूलाई परेन। यी सरल महिलाको निमुखा पनको फायदा उठाइएका ज्यादा निम्न स्तरको चुनावी तालमेल रा. प्र. पा. (थापा) र रा.प्र.पा. (चन्द्र)का बिचमा देखिएको थियो। भक्तपुर क्षेत्र नं. १ बाट उठेको राप्रपा (थापा) की उम्मेदवार मखन देउजा र क्षेत्र नं. २ बाट उठेकी रा.प्र.पा. (चन्द्र) की उम्मेदवार उमा देवी शाहले आफ्नो दाजुहरूको फाइदाको लागि मात्र आ-आफ्नो उम्मेदवारी प्रस्तुत गर्नु परेको थियो। रा.प्र.पा. (थापा) र रा.प्र.पा. (चन्द्र) को निर्वाचन संम्भौता

अनुरूप सुरेन्द्र प्रताप शाह (रा.प्र.पा. चन्द्र) र गणेश बहादुर खत्री रा.प्र.पा. (थापा) का उम्मेदवारहरूले आफ्नो वैनीहरूलाई उठाउने तर दुवै जनालाई मौन रहन वाध्य गराई आफूहरू विजयी हुने सपना देखेका थिए। महिलाको पारिवारिक तथा संस्थागत शोषणको यो एउटा स्पष्ट नमूना हो। त्यसै गरी भक्तपुरको क्षेत्र नं. २ की संयुक्त जनमोर्चाकी उम्मेदवार सूर्य माया श्रेष्ठलाई सोही क्षेत्रका भैरव रिसाल (ने.म.कि.पा.) का लागि मौन वसाइएको थियो।

त्यस्तै संभौता ललितपुर जिल्लामा पनि भएको थियो। ललितपुर क्षेत्र नं. १ की रा.प्र.पा. (चन्द्र) की उम्मेदवार कविता शाहले रा.प्र.पा. (थापा) का उम्मेदवार केशर बहादुर विष्टका लागि र सोही क्षेत्रबाट उठेकी संयुक्त जनमोर्चा नेपालकी मीरा राजोपाध्यायले ने.क.पा. (एमाले) का मीठाराम शर्मा वजगाईको सफलताका लागि मौन बसी दिनु परेको तथ्य अन्तरवार्ताबाट थाहा भएको थियो।

उपसंहार

यद्यपि चुनावी प्रतिस्पर्धामा उत्रेका महिलाको संख्या यस निर्वाचनमा ज्यादै कम रह्यो भन्न मिल्दैन। तथापि कूल उम्मेदवार मध्ये ७ जना (८.७%) लाई सफलता मिलेको छ। त्यसमा पनि विजयी महिलाहरूको व्यक्तिगत पृष्ठभूमिलाई नियाल्दा अधिकांश रूपमा राजनैतिक रूपबाट चर्चित महिलाहरूले नै जितेका छन्। चाहे विद्यार्थी जीवनमा होस् चाहे कुनै उत्तरदायी पेशामा संलग्न हुँदा होस् धेरै समय राजनैतिक कृयाकलापमा विताएकाहरू नै संसदमा पुगेका छन्। उपत्यकाको सन्दर्भमा ३० जना मध्ये साहनाको मात्रै विजयले यो तर्क अझै सत्य सावित भएको छ। संवैधानिक प्रावधान नभएको भए अहिलेको संसदमा सात जनाले प्रतिनिधित्व गर्ने थिए अथवा थिएनन् यो अलग कुरा हो। तर विजयी महिलाहरूको पृष्ठभूमिलाई हेर्दा संविधान प्रदत्त अधिकार भन्दा उम्मेदवारको व्यक्तिगत खूबी, संघर्षशीलता, उनीहरूको राजनैतिक कृयाकलाप, समाज प्रति समर्पित भावना इत्यादि नै महत्वपूर्ण हुन आएको देखिन्छ।

यदि महिलाको आफ्नो क्रियाकलाप प्रमुख कुरा हो भने संवैधानिक प्रावधान के का लागि त? यो प्रावधान केवल आफ्नो पार्टी भित्र महिलाहरूको अस्तित्व बोध गराउनका लागि मात्र सहायक बनेको छ किनकि नेपाली कांग्रेस र एमाले जसका क्रमशः ५ जना र २ जना प्रतिनिधि सदनमा पुगेका छन्। संविधानमा यो शर्त नभएको भए यी सबै जना उम्मेदवार हुन पाउने कुरामा पनि निश्चित हुन नसकिने कुरा कल्याणी शाहको भनाइबाट भल्कन्छ- महिला उम्मेदवारले हार्नु वा जित्नु यो गौण कुरा हो। संवैधानिक प्रावधान नभएको भए अहिले उठाएका जति महिला कुनै पार्टीले पनि उठाउने थिएनन्।

संविधान निर्माण प्रकृया र राजनैतिक संगठनहरू बीच महिला सम्बन्धी धारणा आ-आफ्नै किसिमले अधि बढेको देखिन्छ। एकातिर संविधानले महिलालाई

राजनीतिमा जागरूक गराउन पार्टीहरूले आफ्नो उम्मेदवारीको ५% महिला प्रस्तुत गर्नु पर्ने वाध्यताको सृजना गर्नु भन्ने अर्कोतिर संविधानलाई व्यवहारिकता प्रदान गर्नुपर्ने पार्टीहरूले आफ्नै आन्तरिक संगठन भित्र उनीहरूको आवश्यकताको महशुस नगरेको देखिन्छ। फलतः खोजी खोजी उठाइएका उम्मेदवारहरू जो आफ्नो पार्टी भित्र ग्राह्य हुन सकेका छैनन्। उनीहरू अधिराज्य भरिका महिलाको हितको नाउँमा प्रतिस्पर्धामा देखिए। राजनैतिक अधिकारको प्राप्तिको अर्थ महिलाले निर्वाचनमा प्रत्यासी बन्न पाउनु अथवा पार्टीगतहरूमा उठाउन पर्ने वाध्यता सृजना गरिनु मात्र नभई आ-आफ्ना संगठन भित्र उचित मर्यादा र उनीहरूको दक्षता अनुसार उत्तरदायी पद सम्हाल्न पाउनु पनि हो। तब मात्रै उनीहरूको राजनैतिक अभ्यास बढ्दछ।

फेरि राजनैतिक समस्यालाई आर्थिक सामाजिक र सांस्कृतिक परिवेश भन्दा अलग दृष्टिले हेर्दा पनि समस्याको समाधान हुन गान्छो भएको छ। एकातिर पुरुष र महिला बीचको शैक्षिक विषमतालाई घटाउने कुनै विशेष कार्यक्रम छैन, एकातिर आर्थिक रूपबाट शोषित महिलाको लागि कुनै व्यवहारिकता अपनाईएको छैन यस्तो स्थितिमा महिलालाई राजनैतिक अधिकार दिएको नाउँमा माथिबाट प्रदत्त अधिकारबाट उनीहरूको कल्याण होला भनी अपेक्षा गर्न सकिंदैन। शिक्षित र आत्मनिर्भर नभएका महिलाबाट समस्या समाधानको अपेक्षा गर्न सकिंदैन। अशिक्षित महिला प्रतिनिधि सभामा पुगेर पनि उनीहरूले आफ्नो दायित्व अनुसार कार्य गर्न असमर्थ रहन्छन्। उनीहरूलाई दीर्घकालिन रूपमा महिलाको हित अथवा अहित गर्ने कुराको विश्लेषण गर्ने खुवी नै रहँदैन जसबाट समस्त महिलाले के अपेक्षा गर्न सक्दछन्? त्यसै गरेर आत्म निर्भर हुन नसकेका महिलाले पनि उचित नमूना प्रस्तुत गर्न र दीर्घकालिन रूपमा संघर्ष गर्न सक्ने कुरा अपवादको रूपमा लिन सकिन्छ। हाम्रो जस्तो पितृ प्रधान मुलुकमा महिलाले आफ्नो पौरखमा बाच्ने कुनै अवसर पाएका छैनन्। स्वयं पराश्रित महिला जो अर्काको निगाहमा बाच्नु परेको छ उनै निगाहा गर्नेसंग मुकाविला गर्नु पनि सजिलो देखिंदैन।

महिला उन्नतिको लागि सिद्धान्त भन्दा व्यवहारिकताको खाँचो देखिन्छ। महिला पुरुषहरू भन्दा कम शिक्षित छन् त्यसको लागि शिक्षा नियमावलीमा समानताको उल्लेख गरेर पुग्दैन। उनीहरूको लागि उचित शैक्षित वातावरणको सृजना गरिनुका साथै प्रभावकारी कार्यक्रमहरू संचालन गरिनु पर्दछ। त्यस्तै महिला र पुरुष बीचको आर्थिक विषमता र शोषण घटाउने कार्यको थालनी परिवारदेखि नै थालिनु पर्दछ। किनकी सांस्कृतिक विकृतिका शिकार महिलाहरू घरबाट नै हुन थाल्दछन्। एक शिक्षित महिलाले मात्र आफु आर्थिक र राजनैतिक रूपबाट कति शोषित छु थाहा पाउन सकिन्छ र आफ्ना अधिकारकोलागि खट्न सकिन्छ। यसरी अरूको निगाहाबाट प्राप्त भएको अधिकारले मात्र महिलाको उत्थान हुने देखिंदैन। सुयोग्य नेतृत्वको विकासको लागि व्यक्ति आफै समर्पित हुनु पर्दछ।

संख्यात्मक वृद्धि भन्दा गुणात्मकतालाई प्राथमिकता दिनु महिलाको लागि वढि फलदायी हुन सक्दछ। महिलाहरूले पनि अधिकार प्राप्त गर्ने नाउँमा कुनै खास ठाउँमा सानो-तिनो उपलब्धिलाई समस्याको समाधान भएको सम्झनुको सट्टा आम महिलाको समग्र रूपमा स्थिति सुधार्नको लागि विद्यमान समस्याका कारणहरू पत्ता लगाई तिनीहरूको निराकरणका उपायहरू खोजिनु पर्दछ। शिक्षित र आत्मनिर्भर महिलाहरू आफैले राजनैतिक अधिकारको खोजी गरी उपभोग गर्न सक्दछन् जव कि अशिक्षित र परनिर्भर रहनेहरूलाई संविधानद्वारा प्रदत्त अधिकार 'भिल्लको देशमा मणि' जस्तो मात्र हुन्छ।

टिप्पणी

- १) समानताको अधिकार धारा १ ज को उपधारा १,२ र ३
शिक्षा स्वास्थ्य र रोजगार सम्बन्धी अधिकार धारा २६ को उपधारा ७,८
महिला उम्मेदवार सम्बन्धी अधिकार धारा ११४ पारिश्रमिक अधिकार धारा ११
को उपधारा ५
- २) नेपालको संविधानको २०४७, धारा ११४
- ३) निर्वाचित महिला उम्मेदवारहरू

क्र.सं.	नाम	जिल्ला क्षेत्र नं.	राजनैतिक दल
१.	शैलजा आचार्य	मोरंग ५	नेपाली कांग्रेस
२.	मीना पाण्डे	सर्लाही २	नेपाली कांग्रेस
३.	लीला कोइराला	घनुषा २	नेपाली कांग्रेस
४.	साहना प्रधान	काठमाडौं ४	ने.क.पा. (एमाले)
५.	मैयाँ देवी श्रेष्ठ	गोरखा २	नेपाली कांग्रेस
६.	उमा अधिकारी	पर्वत २	नेपाली कांग्रेस
७.	थम माया थापा	म्याग्दी १	ने.क.पा. (एमाले)

४. नेपालको संविधानको धारा ४५, उपधारा ७ तथा धारा ४७ को उपधारा १

५. नेपाली कांग्रेसको घोषणा पत्र पृष्ठ नं ३१

सन्दर्भ सूचि

१. UNICEF - Children and Women of Nepal
1987 A Situation Analysis
२. श्री ५ को सरकार
कानून तथा न्याय मन्त्रालय - नेपालको संविधान, २०३२
३. श्री ५ को सरकार,
कानून तथा न्याय मन्त्रालय - नेपाल अधिराज्यको संविधान, २०४७

४. Seddon Devid 1987

- Nepal- A State of Poverty. Vikash Publishing House, New Delhi.

५. राजनैतिक पार्टीका घोषणापत्रहरू

क्र.सं.	राजनैतिक संगठन, दल वा स्वतन्त्र उम्मेदवार	उम्मेदवारी दर्ता	मनोनयन पत्र रद्द भएको	नाम फिर्ता लिएको	कायम भएको अन्तिम संख्या		
					म	ज	जम्मा
१.	नेपाली कांग्रेस	२०५	१	-	१८३	११	२०४
२.	ने.क.पा. (एमाले)	१८३	१	१५	१६८	१	१७७
३.	रा.प्र.पा. (थापा)	१७०	-	७	१५४	९	१६३
४.	रा.प्र.पा. (चन्द)	१६२	१	७	१४६	८	१५४
५.	संयुक्त जनमोर्चा नेपाल	९०	-	२१	६५	४	६९
६.	ने.क.पा. (प्रजातन्त्रवादी)	८४	-	९	६६	९	७५
७.	नेपाल सद्भावना पार्टी	७६	-	१	७०	५	७५
८.	ने.रा. जनमुक्ति मोर्चा	५३	१	२	४७	३	५०
९.	नेपाल मजदुर किसान पार्टी	३८	१	७	२८	२	३०
१०.	ने.क.पा. (वर्मा)	३७	-	२	३१	४	३५
११.	राष्ट्रिय जनता पार्टी (एच)	३३	-	५	२७	१	२८
१२.	जनता दल (स.प्र.)	२०	१	४	१४	१	१५
१३.	ने.क.पा. (अमात्य)	१७	-	२	११	४	१५
१४.	जनवादी मोर्चा नेपाल	१६	-	२	१३	१	१४
१५.	राष्ट्रिय जनता पार्टी नेपाल	१०	-	१	८८	१	९
१६.	कन्जरभेटिव पार्टी	६	-	-	६	-	६
१७.	नेपाल राष्ट्रिय जन पार्टी	४	-	-	४	-	४
१८.	दलित मजदुर किसान पार्टी	२	-	१	१	-	१
१९.	अ.ने.स.रा. एकता पार्टी	१	-	-	१	-	१
२०.	वहुजन जनता दल	१	-	-	१	-	१
	अन्तराष्ट्रियतावादी डेमोक्रेटिक पार्टी	१	-	१	-	०	०
	सद्भावना समाजवादी दल स्वतन्त्र उम्मेदवार	३९७	६	१७२	२११	८	२१९
	जम्मा उम्मेदवार	१,६१७	१३	२५९	१२६५	८०	१,३४५

अनुसूची नं २

उपत्यका (काठमाडौं, भक्तपुर र ललितपुर) का महिला उम्मेदवारहरू

क्र.सं	नाम	प्राप्त मत	प्रतिशत
१.	श्रीमती शोभा पौड्याल	३३८	०.५५
२.	श्रीमती कमला कोइराला	६८	०.११
३.	गुप्त कुमारी दहाल्नी	३१	०.०५
४.	उषा पौडेल शर्मा	११,५८	२.३४
५.	नमिता सिंह	३८१	०.३९
६.	कान्चनमाला शर्मा	१९२	०.३९
७.	उमा थापा	६७	०.१४
८.	मंगला देवी सिंह	२०,११५	४१.४६
९.	निर्मला खरेल	४९१	१.०१
१०.	चन्द्रवती गुप्ता	१०७	०.२३
११.	माधुरी दिक्षीत	७९	०.१६
१२.	सहाना प्रधान	२८,६८०	५३.१२
१३.	विद्या दास	५१७	०.५७
१४.	गिता लासिव	३१०	०.५७
१५.	पूर्ण शोभा डंगोल	१६६	०.३१
१६.	नानी मैयां दाहाल	१४६	०.२६
१७.	निर्मला घिमिरे	८१	०.१५
१८.	शोभा त्रिपाठी	२१७	०.४१
१९.	श्रीमती गौरी कार्की	९४	०.१५
२०.	प्रगती मानन्धर	२५९	०.६६
२१.	मखन देउजा	१८८	०.४८
२२.	उमादेवी शाह	१५६	०.३६
२३.	सूर्यमाला श्रेष्ठ	११३	०.२५
२४.	श्रीमती मिरा राजोपाध्याय	१२५	०.३९
२५.	श्रीमती कविता शाह	१२४	०.३९
२६.	ज्ञानु कार्की	२३७	०.५३
२७.	लक्ष्मी तुलाधर	२१५	०.४५
२८.	शान्तीदेवी सिजापती	११०	०.२५
२९.	श्रीमती कल्पना राणा	८२५	२.०२
३०.	श्रीमती लक्ष्मी देवी	३०२	०.५०

अनुसूची नं. ३

क्र.सं	राजनैतिक दल	निर्वाचन चिन्ह	उम्मेदवार संख्या	महिला उम्मेदवार संख्या	प्रतिशत
१.	नेपाली कांग्रेस	रुख	२०४	११	५.३
२.	ने.क.पा. (एमाले)	सूर्य	१७७	९	५.०
३.	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (थापा)	गाई	१६३	८	४.९
४.	राष्ट्रिय प्रजातन्त्र पार्टी (चन्द)	हलो	१५४	८	५.२
५.	राष्ट्रिय जनता दल (एच)	माछा	२८	२	७.१
६.	नेपाल राष्ट्रिय जनमुक्तिमोर्चा	मान्छे	५०	३	६.०
७.	ने.क.पा. (प्रजातान्त्रवादी)	हँसिया	७५	९	१२.०
८.	नेपाल सद्भावना पार्टी	पाँच औला भएको हात	७५	५	६.६
९.	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (वर्मा)	क्रस खुकुरी	३५	४	११.४
१०.	राष्ट्रिय जनता पार्टी (नेपाल)	जोडा गोरू	९	१	११.१
११.	नेपाल मजदुर किसान पार्टी	मादल	३०	२	६.६
१२.	जनवादी मोर्चा (नेपाल)	दियो	१४	१	७.१
१३.	संयुक्त जनमोर्चा	हँसिया हथौडा मूनि तारा	६९	४	५.८
१४.	जसंता दल (स.प्र.)	चन्द्रमामा तारा	१५	१	६.६
१५.	नेपाल कम्युनिष्ट पार्टी (अमात्य)	हँसिया र मकैको तिन घोगा	१५	४	२६.७
१६.	स्वतन्त्र	फरक फरक चिन्ह छ		८	
		जम्मा	१३४५	८०	५.९५

श्रोत: निर्वाचन आयोग चैत्र २८, २०४७

अनुसूचि नं. ४

पदाशीन व्यक्तिका नातेदार महिला उम्मेदवारहरू

१. नमीता सिंह	- पति पार्टीको केन्द्रिय कमिटीमा सदस्य
२. उषा पौडेल	- पिता पार्टीको सदस्य सचिव
३. माधुरी दिक्षित	- पति पार्टीको सदस्य सचिव
४. उमा थापा	- भिनाजु पार्टीको अध्यक्ष
५. कमल कोइराला	- ससुरा आफ्नै उम्मेदवारी पार्टीको सदस्य
६. ज्ञानु कार्की	- दिदी पार्टीको सदस्य
७. मीरा राजोपाध्याय	- दाजु पार्टीको सक्रिय सदस्य
८. कविता शाह	- पार्टी अध्यक्षकी छोरी
९. प्रगती मानन्धर	- पार्टी अध्यक्षको छोरी
१०. मखन देवी देउजा	- पार्टीको केन्द्रिय सदस्यको वहिनी
११. उमादेवी शाह	- उम्मेदवार (पार्टी प्रवक्ता) की पत्नी
१२. शोभा त्रिपाठी	- उम्मेदवार (पार्टी) प्रवक्ता) की पत्नी
१३. मंगला देवी सिंह	- सर्वोच्च नेताकी श्रीमती तथा आफै पनि धेरै अधिदेखि राजनीतिमा सकृय।